

ІНТЕРОГАТИВНІ КОНСТРУКЦІЇ ЯК ЗАСІБ СИНТАКСИЧНОЇ ЕКСПРЕСИВНОСТІ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОМОВ Д. КАМЕРОНА)

Поняття експресивності у мовознавчій літературі не має однозначного висвітлення, хоча вивчається тривалий період. Існує низка потрактувань мовної експресії, які різняться неоднаковими уявленнями щодо обсягу цього поняття. У вузькому розумінні її ототожнюють з оцінними властивостями мовлення [5], з визнанням категорій емоційності й експресивності як таких, що доповнюють одна одну [7], а у широкому – її кваліфікують як інтелектуально-чуттєву мовленнєву категорію, змістом якої є емоційний, оцінний, образний, поетично-естетичний, динамічний і стилістично забарвлений її різновид [6].

Щодо експресивного синтаксису, то його теж розуміють по-різному. Вперше питання про експресивний синтаксис сформулював Ш. Баллі, який вважав афективний фактор (впливу, експресії) обов'язковим компонентом будь-якого висловлення. Навіть якщо в самій структурі висловлення відсутні будь-які компоненти – показники експресії, то вона в ньому виражається самими почуттями мовця [1, 20]. Традиційним стало визначення експресивності як властивості “мовної одиниці підсилювати логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом інтенсифікації виразності мовного знака, засобом суб'єктивного увиразнення мови. Через експресивність виражальних засобів мовець передає своє ставлення до повідомлення і до адресата” [8, 170].

На думку В.П. Григор'єва, експресія синтаксису визначається не лише смисловою і стилістичною значущістю синтаксичних одиниць, але передусім тим, що речення відображають спосіб мислення автора, його світогляд, ставлення до дійсності, тобто його картину світу [2]. Найбільш очевидними і найчастіше вживаними синтаксичними засобами експресивності називають питальні та окличні речення, повтор, анафору, епіфору, хіазм, стилістичну інверсію тощо.

Предметом нашого дослідження є функціонування питальних речень як засобу експресивності у політичному дискурсі. Матеріалом аналізу послужили промови британського прем'єр-міністра Д. Камерона.

Політична промова як жанровий різновид політичного дискурсу за своєю формою є монологічним мовленням. Якщо діалог – результат взаємного мовного процесу, ланцюжок відносно коротких словесних реакцій, то монологічне мовлення є наслідком односторонньої, індивідуальної творчості, свідомо розрахованої організації словесних рядів. Категорія інтерогативності репрезентована і в діалогічній, і в монологічній формі. Однак семантичне навантаження питальних речень у монологічному мовленні (у нашому дослідженні – політичному дискурсі) інше: це вже не взаємозумовлений обмін репліками, а цілеспрямований вплив на слухача, прагнення викликати у нього різноманітні оцінки та емоції, оскільки такий виступ спрямований найчастіше на широку аудиторію.

У мовленнєвій діяльності політика, особливо у його промовах, експресивність займає найвагоміше місце, вона є обов'язковою складовою, конституційною ознакою їх. Форми і способи експресивності різноманітні, і пошук нового у цій сфері триває. Без експресії виступ політика не буде мати певної впливової сили на слухача. Комунікативний підхід до аналізу синтаксичних одиниць спрямовує увагу на функцію мови як засіб спілкування, тому важливе місце серед його проблем займає проблема інтенціональності, адже форма висловлення залежить від інтенції, або комунікативного наміру мовця. Комунікативний намір мовця асиметриє з мовною формою інтерогативності. “На цій основі можна виділити цілий клас інтерогативів, у яких ілокутивна сила не збігається з мовним значенням, експансуючи смисли інших модально-інтенційних висловлень. Крім того, інтерогативи можуть виконувати в мовленні фатичну або фасцинативну функції і в цьому разі виступати як засіб мовленнєвого контактування немодалізованого характеру”, – зазначає Л. В. Чайка [10, 9]. Отже, в комунікативному аспекті інтерогатив – це інтенційний засіб мовленнєвого спілкування, що використовується мовцем з метою здійснення своїх комунікативних намірів, адже “інтерогативні висловлювання англійської мови є синтаксичними одиницями, певним комунікативно-функціональним типом, що здатний до експансії прагматичних смислів інших типів модально-інтенційних висловлень... Відображуючи як явище мови та спілкування подвійну детермінацію мовленнєвої діяльності соціальними та психічними якостями мовних особистостей, що вступають у діалогічну взаємодію, інтерогативи здатні не тільки задовольняти пізнавальні інтенції мовця, але й передавати весь спектр інтенційних прагнень суб'єкта мовлення від констатацій та побажання до спонування і навіть наказу” [10, 18].

Питальні речення об'єднуються на ґрунті первинних і вторинних функцій. Первинними функціями запитання є запит, спрямований на одержання конкретної інформації. Вторинна функція питального речення – це вираження емоцій, оцінок, експресивного ствердження чи заперечення, підтримування контакту, репрезентація своєї позиції тощо. У політичному дискурсі, предметі нашого дослідження, питальні структури функціонують у своїй **вторинній** функції, де питальна форма використовується для реалізації тих чи інших інтенцій політичного діяча.

Метою питальних речень є одержати відповідь на певний запит. Однак дуже важливим тут є те, що використання питальних конструкцій у політичному дискурсі “зумовлене стилістичною функцією категорії питальності, яка передбачає не тільки вираження запиту як пошуку інформації, але й реалізацію запиту як засобу активізації та зосередження уваги на тому чи іншому факті” [3, 41]. Без сумніву, найчастіше питальні речення у мовленні політика саме активізують увагу слухачів на тих чи інших проблемах.

Нерідко семантика питальних речень свідчить про ціннісні орієнтири політика, які, безперечно, тісно пов'язані з етичними цінностями, що дозволяють твердити про цілісну морально-політичну систему. Так, наприклад, Д. Камерон акцентує завжди на таких політичних позитивах, як рівність, справедливість, демократія, патріотизм, безпека, політична відповідальність, реформи, напр.: *Do they believe in equality of all before the law?* [12]; *Would you allow the far right groups a share of public funds if they promise to help you lure young white men away from fascist terrorism?* [12].

На поставлене запитання автор сам дає відповідь, однак це не відповідь у прямому значенні, а підтвердження думки мовця, висловленої у питальній формі: *But what about the role of our military? Our military can support the enormous humanitarian efforts that are necessary – as our Royal Air Force did helping the millions of people who have fled from ISIL* [14].

Спостерігаємо випадки, коли мовець у якості запитання використовує одне слово попереднього речення, тобто послуговується *repetition*, особливості функціонування якого можуть бути розкриті тільки з урахуванням ширшого контексту: *Ed Balls, the man who used to be in charge of education in our country, said one of the dangers of our schools policy was that it would create "winners". Winners? We can't have that. The danger that your child might go to school and turn out to be a winner. Anti-parents who just want the best for their children* [13].

Фактором, що зумовлює перепит, нерідко “служить певний емоційний стан адресанта, його удаване або невимушене здивування чи захоплення повідомлюваним або, навпаки, його негативне ставлення до нього, незадоволення ним; інколи співрозмовник навіть навмисно повторює частину попереднього речення” [4, 147]. Без сумніву, таке перепитування як мовленнєва дія є емоційним, разом з тим це дієвий актуалізатор того, про що розмірковує політик. Комунікативне завдання конструкцій з таким актуалізованим компонентом полягає не в передаванні запиту-інформації, а у вираженні емоційної реакції на висловлене. На нашу думку, такі перепитування адресант використовує з певною метою – акцентувати увагу на тому, що є темою його роздумів. Отже, такі перепити є сміловим центром, від якого мовець відштовхується, щоб поміркувати над поставленим запитанням, і разом з тим яскравим засобом вираження експресії.

Використання питальних речень пояснюється намаганням адресанта певним чином керувати поведінкою адресата – спрямувати його до роздумів над висунутою проблемою чи переконати його у прийнятті позиції політика. Часто адресант використовує не одне питальне речення, а цілу низку питальних конструкцій, які слідують одна за одною, поєднані у мовленні. У такий спосіб політик максимально намагається сконцентрувати увагу аудиторії, разом з тим він “оживляє” своє мовлення, не тільки надає йому емоційності, а й значно підсилює експресивність:

Now that this country is waking up to it, the people of Britain – the people of the world – want to know: can we turn this around? Can we rebalance economic power across our regions, across different industries, so that more people have a stake in our success? Can we end the inevitability of millions on long-term welfare and bring hope to those unemployed? Can we inject new life into the private sector, so that enterprise can drive not just our recovery but the re-building beyond it? Can we go from an economy built on debt and borrowing to one built on saving and investment? Can we re-open Britain for business? [15].

З метою розгортання теми промови часто вживаними є питальні речення з предметним компонентом – займенниками *who, what*: *So I say to the Labour Party and the trades unions just tell me what is compassionate, what is progressive about spending more on debt interest than on helping the poorest children in our country?; Who made inequality greater?* [12].

На нашу думку, такі речення у політичному дискурсі виконують, поряд із експресивною, важливу текстотвірну функцію: вони фіксують і активізують увагу слухача на змісті подальшого викладу тексту. Важливим є той факт, що питальні слова займають початкову позицію у реченні, таким чином ставлячи проблему, тему виступу чи обговорення на перший план. Такі активізуючі запитання часто завершують абзац, стоять у кінці певного фрагменту висловлення: *We remember who spent our*

golden legacy, who sold our gold ...who busted our banks, who smothered our businesses ... who wracked up our debts, who wrecked our economy ...who ruined our reputation, who risked our future ...who did this? [14].

Запитання, що характеризуються кінцевою позицією у фрагменті тексту, найчастіше мають риторичний характер: це своєрідний альтернативний підсумок автора, остаточний, безперечно, за слухачем, адресатом. Відсутність відповіді – це своєрідна лакуна, залишена автором адресатові для активізації його сприйняття. Риторичність є ознакою ораторського мистецтва. “Глобальна настанова експресивно-риторичних інтенцій – увиразнити, виділити ту чи ту думку, зосередити на ній увагу, заінтригувати, репрезентувати особистісне прагнення автора уникнути одноманітності у вираженні комунікативного задуму, актуалізувати індивідуально-авторське сприйняття світу. Серед фігуральних синтаксичних одиниць виділяється комплекс риторичних конструкцій... Це, зокрема, риторичне питання...” [11, 263]. Такі риторичні питальні речення “є одним із найяскравіших виявів функціональної транспозиції та результатом формально-семантичних співвідношень питальних і розповідних речень... Інтенція мовця полягає в тому, аби самим питанням привернути увагу адресата до певного факту, дії, думки, передати аксіоматичність та категоричність судження” [Там само, с. 263].

Безперечно, такі “ораторські”, “авторські” питання мають свою особливість: відповіді від адресата не очікує мовець. Поставлене запитання стає тільки засобом активізації сприйняття промови, “допомагає” слухачам знаходити таку відповідь, на яку спрямовує мовець. Це значно підвищує впливову силу висловлення.

Таким чином, у політичних промовах Д. Камерона досить активно вживаються питальні речення як вагомий засіб вираження експресивності та емоційності, як дієвий актуалізатор інформації і проблеми, яку піднімає у своєму мовленні політик. Вживання “авторських” запитань сприяє чіткішому викладу матеріалу, більш членованому донесенню думки, створює ілюзію безпосереднього контакту, діалогу мовця і слухача.

Уживання різноманітних типів інтерогативних структур свідчить про ораторську майстерність мовця, чітко структуровану форму викладу матеріалу, уміння актуалізувати увагу на певній проблемі, разом з тим питальні конструкції вказують на емоційно-оцінні та експресивні можливості мовлення автора, його прагнення актуалізувати ті теми, з якими він виступає перед аудиторією.

Таким чином, інтерогативні структури у політичному дискурсі орієнтовані на підсилення емоційно-експресивного викладу своїх думок, переконань, а відтак і максимально позитивного, переконливого впливу на слухачів.

Список використаних джерел

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностр. лит., 1955. – 410 с.
2. Григорьев В.П. Грамматика идиостиля. В. Хлебников / В.П. Григорьев. – М. : Наука, 1983. – 224 с.
3. Гуйванюк Н.В. Питальні речення в сучасній українській мові: Навчально-методичний посібник / Н. В. Гуйванюк, С. Т. Шабат. – Чернівці : Рута, 2000. – 66 с.
4. Дудик П.С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення / П. С. Дудик – К. : Наук. думка, 1973. – 289 с.
5. Ефимов А.И. Стилистика художественной речи / А. И. Ефимов. – М. : Изд-во Московск. ун-та, 1961. – 519 с.
6. Нелина Р.А. К вопросу об экспрессивности (на мат. немецкого языка) / Р.А.Нелина // Учен. зап. Перм. пед. ин-та. Вопросы германской и романской филологии и методики преподавания иностр. языков. – Пермь, 1969. – Т. 63. – С.15-28.
7. Осипов Ю.М. Об уточнении понятия «эмоциональность» как лингвистического термина / Ю.М. Осипов // Проблемы синтаксиса английского языка. – Учен. зап. / МГПИ им. В.И.Ленина. – М., 1970. – № 422. – С.116 – 127.
8. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. - 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
9. Чайка Л. В. Лінгвістичні проблеми перепитування / Л. В. Чайка // Доповіді та повідомлення Міжнародної наукової конференції “Проблеми зіставної семантики”. – К. : КДЛУ, 1997. – С. 348-351.
10. Чайка Л. В. Питальні висловлювання у комунікативному аспекті (на матеріалі англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. “Германські мови” / Л. В. Чайка. – К., 1998. – 20с.
11. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові : [монографія] / С. Т. Шабат-Савка. – Чернівці : «Букрек», 2014. – 412 с.

12. David Cameron [Електронний ресурс] : Leader's speech, Birmingham 2010. – Режим доступу: <http://www.britishpoliticalspeech.org>
13. David Cameron [Електронний ресурс] : Speech at Munich Security Conference, Munich 2011. – Режим доступу: <http://www.britishpoliticalspeech.org>
14. David Cameron [Електронний ресурс] : Leader's speech, Manchester 2011.– Режим доступу: <http://www.britishpoliticalspeech.org>
15. David Cameron [Електронний ресурс] : Leader's speech, Manchester 2009.– Режим доступу: <http://www.britishpoliticalspeech.org/speech>

Анотація. У статті розглянуто експресивний потенціал інтерогативних синтаксичних структур у політичному дискурсі, найважливіші вторинні синтаксичні функції їх у промовах політика, акцентовано увагу на діапазоні можливих стилістичних ефектів досліджуваних структур.

Ключові слова: експресивність, інтерогативна конструкція, актуалізація, вторинна функція, інтенціональність.

Summary. *The expressive potential of interrogative syntactic constructions in political discourse and the most important their secondary syntactic functions in speeches of the politician are considered in the article. Basic in the article is understanding expressiveness as a feature of language units to enhance logical and emotional content of expressed sentence, to appear the means of intensification the expression of the language sign, the means of subjective expressiveness of the language. Attention is focused on the stylistic range of possible effects of analyzing structures. It is determined that the sentences reflect the way of thinking of the author, his outlook, attitude to reality, that his view of the world. It is proved that expressiveness takes the most significant place in the language activity of politics, especially in his speeches. Expressiveness is an integral part of the speeches feature. It is explained that interrogative construction is an intentional means of speech communication which is used by the speaker to implement his communicative intentions. It is developed the analysis of interrogative sentences used by David Cameron in his speeches. It is found that interrogative sentences are used as an important means of expressing emotion and as effective actualizer of information and issues that are raised by the politician in his speech policies. The use of author's questions promotes clearer presentation, more segmented communicating thoughts, creating the illusion of direct contact, dialogue between the speaker and the listener. It is determined that interrogative structures in political discourse focus on strengthening emotionally expressive presenting thoughts, beliefs, and therefore the most positive impact on convincing the audience. We consider that any syntactic structure can be expressive, which is cleverly and originally used in political speech.*

Key words: *expressiveness, interrogative construction, actualization, secondary function, intentionality.*

Отримано: 21.02.2015 р.

УДК 808.3-56

Томусяк Л.М.

СЕМАНТИЧНІ КЛАСИ СИТУАЦІЙ, РЕПРЕЗЕНТОВАНИХ ДУПЛЕКСИВОМ

Кожне речення номінує певну ситуацію. Ситуативна концепція семантики речення належить до досліджень денотативного напрямку, що вивчає структуру відображуваної в реченні ситуації («ситуація – ідентифікатор елементарності / неелементарності простого речення» [3, 51]). Мовець, який створює висловлення з метою відображення якогось факту чи ситуації реальної дійсності, у процесі мовленнєвої діяльності здійснює як вибір синтаксичної конструкції, «модель» її, так і вибір синтаксем для її заповнення.

Беззаперечним на сьогодні є факт, що найчастіше просте за структурою речення є семантично неелементарним, уміщує повідомлення про дві і більше ситуацій, одна з яких має предикативне оформлення (первинна предикація), інша (інші) представлена неpredикативною структурою (вторинна предикація), що легко трансформується у суб'єктно-predикативну модель. Дуплексивні конструкції належать саме до таких структур, адже дуплексивний компонент є вторинним предикатом, що репрезентує «згорнену», «приховану» предикативність, виступає центром «вторинної предикатеми» (термін О.В.Кульбабської). «Вторинна предикатема – виразник вторинної предикації, що не становить самостійного елементарного речення, а є лише окремим